

LEVÜJE V ROSSZII OT UMERENNÜH DO EKSZTREMISZTOV
POD REDAKCIJEJ: A. M. VERHOVSZKOVO
(A baloldaliak Oroszországban. A mérsékeltéktől a szélsőségesekig)
Moszkva, Izdatyelsztvo „Ekszperimetalnoj szociologii”, 1997. 232 p.

Oroszország mindig is „rejtélyes” ország volt és maradt a magyar közvélemény számára Jókai idejétől napjainkig. Az 1980–90-es évekről sokan és sokat írtak, magyar történetírók és újságírók is – de azt aligha állíthatná bárki is, hogy a sokoldalú folyamatokat kimerítően feltárták volna. Ez a kötet a maga 230 nagy formátumú oldalával és hihetetlenül takarékos, sokszor szinte lexikonszerűen tömör információival valóssággal ontja az adatokat a baloldaliak utolsó két évtizedes tevékenysége és megosztottsága vonatkozásában. Számomra úgy tűnik, hogy valóban „megkerülhetetlen” kiadvánnyal van dolgunk. S ezt annak ellenére mondom, hogy a könyv szellemisége az új orosz liberális irányzat felfogását tükrözi. Ám újra hangsúlyozom, a kötet anyaggazdagsága és pontos adatközlése ténylegesen pótolhatatlan érték.

A kötet „Az olvasókhoz” szóló egyoldalas bevezetőjét a kötetet gondozó (és feltehetően finanszírozó) Moszkvai Antifasiszta Centrum elnöke, a Moszkva Városi Duma tagja, Jevgenyij Prosecskin írta – nagyon is a jelzett liberális szellemben. Mindjárt első mondataiban leszögezte, „elmúltak már azok az idők, amikor a mi baloldaliaink” baloldali eszméket, a marxizmust vagy a marxizmust-leninizmust képviselték. Prosecskin szerint a mai baloldaliak elsősorban nacionalisták, Nyugat-ellenesek, s ez képezi Prosecskin szerint annak alapját, hogy ismételten létrejöhett az a bizonyos „vörös-barna” szövetség a kommunisták és a jobboldali nacionalisták, Zjuganov és Zsirinovszkij között. Erről a liberálisok oly sokszor és sokat írtak (furcsa, hogy ez a szövetség sem a két politikus, sem a két csoportosulás között a valóságban nem jött létre – bár az kétségtelen, hogy a baloldaliak táborán belül kimutathatók ilyen tendenciák és erősen ilyen szemléletű politikusok is).

Prosecskin ezután azt hangsúlyozza, hogy a baloldaliak, a kommunisták az 1980-as évek végétől „hátat fordítottak a demokráciának” és odáig jutottak, hogy a nyílt fasisztákkal is szöveterkeztek. Ugyanígy kemény fogalmazásban állapította meg, hogy „a kommunizmus Oroszország múltja. Most csak az a kérdés, hogy a nemzetiszocializmus a jövője lesz-e.”

A szemléleti rápillantás után: az első valóban történeti fejezet a – tudommal a nagyon homályba vesző – baloldali radikális csoportosulások alakulásának és átalakulásának történetét ismerteti. A szerző jelzi, hogy az első ilyen baloldali ellenzéki csoportosulások még az 1960-as években jöttek létre, s „marxista és marxista-leninista szellemben” tevékenykedtek. (A szerzőt és a kiadvány szerkesztőit láthatóan nem foglalkoztatta, nem zavarta ez az egybeesés, amit az egyszerű „és” szócskával „oldottak meg.”) Ezeket az előzményeket ezután a kötet szerint a „nem ortodox” baloldali csoportosulások követték az 1970-es években és az 1980-as évek elején. A csoportok létrejötte folytatódott a peresztrojka idején is, majd – a kötet szerint – a csoportosulások eszmevilága az 1990-es években eltolódott az „újbaloldali”, illetve az anarchizmus felé. Ám ugyanez a felerősödött a „neomarxista” irányzat is, amelynek hangadóit meg is nevezi a kötet.

A bevezető elemzés után az 1971-ben, Szverdlovszkban alakult csoportról, a Szovjetunió Értelmissége Forradalmi Pártjáról olvashatunk, amely már neomarxista szellemben fogant, azonban Marcuse és Wright-Mills írásaira és támaszkodott. 1973–75-ben Moszkvában neokommunista irányzat jött létre, amelyben többek között Alekszandr Taraszov játszott szerepet. A csoport tevékenységére már rányomta a hatását a párizsi 1968, s így tagjai az anarchizmus és Cohn-Bendit írásaira is nyitottak voltak. Miközben neomarxisták maradtak, hatottak rájuk Sartre és Camus írásai is.

1976 és 1978 között Leningrádban is tevékenykedett egy baloldali ellenzéki csoportosulás, amely folyóiratot is megjelentetett Perspektivák címmel. A csoport felfogásában – a szerző szerint – vegyült a neomarxista, újbaloldali felfogás az anarchizmussal és a trockizmussal. Bakunyin és Kropotkin írásai mellett a kortársakat, Cohn-Bendit és Marcuse írásait jelentették meg. Az 1980-as években Kirovban is működött egy csoport, amely meglehetősen befolyásra tett szert a helyi művészi, színházi körökben, miként Kujbisevben is létrejött egy hasonló szervezet.

A késő 1980-as években felerősödött a „proletár” irányzat, s a peresztrojka hatásait érezve és elutasítva különféle neokommunista, sőt – miként a kötet nevezi – neosztálinista és anarcho-szindikalista irányzatok is (ennek az utóbbinak Georgij Iszajev lett a fő hangadója).

A baloldali ellenzék szervezésében és szellemi életének alakításában fáradhatatlan volt, s igen jelentős szerepet játszott a történész, irodalomtörténész, publicista Borisz Kagarlickij. Kagarlickij többszörösen rendhagyó jelenség. Még az 1970-es években jelent meg Londonban kitűnő elemző könyve H. G. Wellsről, az orosz valóságról adott írásait jelenleg is szívesen kiadják Londonban. (Pl. Labour Focus on Eastern Europe. London 1998.) Mindenesetre ez a kötet úgy jellemzi, hogy ő egyszerre neomarxista, továbbá ablakot nyitott az eurokommunista felfogásnak és a nyugat-európai újbaloldalnak.

Kagarlickij az 1970-es évek elejétől fejtette ki odahaza, Moszkvában tevékenységét, 1986-ban ő lett az egyik vezéralakja a Szocialista Kezdeményezések Klubjának (KSZI), amely 1987-ben újjáalakult, és más néven több más hasonló szervezettel működött együtt. A posztperesztrojka időszakában, 1990-ben Kagarlickij hozta létre, és ő lett az egyik vezére a Szocialista Pártnak, majd az ebből születő Munka Pártjának (Partija Truda). Ez a párt 1992-ben alakult és még ma is életben van, egyik vezére az egykori alapító fia, Igor Kagarlickij. Borisz Kagarlickij ugyanis hangsúlyosan törekedett a fiatal baloldali ellenzéki szocialisták összefogására, kifejezetten antisztálinista szellemben, de a Munka Pártjában is kész volt együttműködni az anarcho-szindikalistákkal, G. Iszajevvel és híveivel is. Kagarlickij, másokkal együtt, még az 1980-as évek derekán, 1987-ben létrehozta a Szvigyetyel (Tanú) című orgánomot, amely később Baloldali Fordulat címmel jelent meg, és persze balról bírálta és elemezte a peresztrojka folyamatát.

Az említett csoportok mellett 1978-ban moszkvai egyetemisták megalakították a maguk Che Guevara-csoportját, amely az 1980-as évek elején is élt féllegálisban, illetve illegálisban, később együttműködött az anarchistákkal is.

Míndez úgyszólván előtörténet a mához. A baloldali radikálisok jelenkora – mint a kötet leszögezi – a peresztrojka korával kezdődik, s ezt a periódust a szerzők 1991 augusztusával, Gorbacsov elnökségének végével és a Jelcin-korszak kezdetével zárják. Megállapítják, hogy a korai időszakban, az 1980-as években elsősorban az anarchista, illetve a „proletár” tendenciák voltak erősek; később, az 1990-es évektől azonban két további áramlat erősödött fel mellettük: a trockista, illetőleg az „újbaloldali” tendenciák.

Az 1990-es évektől az anarchista áramlat mind a szervezetek számában, mind a csoportok szellemi felkészültségében megerősödött – azonban hamar új problémák és bizonyos „krízisjelek” mutatkoztak soraiiban. Érvényesültek a hagyományos megosztottságok az anarcho-kommunista, anarcho-individualista, szindikalista, pacifista csoportosulások, eszmeáramlatok között, majd csakhamar az is kiderült, hogy a legerősebb moszkvai központi kör jobbára a proudhoni felfogáshoz áll közel, míg a kihívó, lázadó, erős ellenzéki ukrainaiak (Dnyepropetrovszk és Zaporozsec kömyékéről) az anarcho-kommunista felfogást vallják. Majd e vitákkal és a gyengüléssel egy időben erősödtek fel a trockisták és az újbaloldaliak.

A szerzők itt belső periodizációs cenzúrát is jeleztek 1993-mal; a Szovjetunió szétesésétől 1997-ig követik nyomon a baloldali radikálisok fejlődésvonalát. Ebben a periódusban egyfajta belső radikalizálódás következett be, s ha korábban, a peresztrojka éveiben még gyakran előfordult, hogy a baloldali radikálisok együtt mentek az általános demokratizálást sürgető demokratákkal, ennek most vége szakadt. Erős

belső baloldali nyomásra a mozgalom vezetői több országos konferencián is bejelentették a szakítást a polgári liberálisokkal. Ez a folyamat már 1990–91-ben megkezdődött, új, a IV. Internacionálét felkaroló szervezetek is alakultak, új emberek tűntek fel. A balratolódást jelentősen előmozdították az 1993. szeptember-októberi moszkvai események, az oroszországi „októberi sajnálatos események”, a parlament szétlöveteése, amit más terminológiával „októberi puccsként” tart nyilván a publicisztika egyes irányzata.

A kötet igen nagy figyelmet fordít – külön-külön fejezetekben – mind a négy nagy eszmeáramlat ideológiájának elemzésére: vagyis az anarchisták, a trockisták, az ún. „proletár-vonalasok” és az újbaloldaliak gondolatainak bemutatására. Olyan fejezetekre is bukkanhatunk a könyvben, amelyekben a szerzők a későbbi tendenciák alakulását és a még távolabbi perspektívákat elemzik. S persze ezekből a sorokból, oldalakból is – amelyekben mindig új gondolatok, nevek és szervezetek, átalakulások tűnnek elő – vég-eredményben az a végső tanulság, hogy ismét egy be nem fejezett történettel állunk szemben.

Jemnitz János